

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ДЗЯДИКЕВИЧ ОЛЬГА ЯРОСЛАВІВНА

УДК 339.137.2:338.432:631.576.31(477)

**ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ
ПРОДУКЦІЇ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ**

08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Національному університеті біоресурсів і природокористування України Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН
Галушко Валерій Павлович,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
завідувач кафедри адміністративного менеджменту
та зовнішньоекономічної діяльності

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
академік НААН
Шпичак Олександр Михайлович,
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки» НААН,
головний науковий співробітник
відділу ціноутворення та аграрного ринку

кандидат економічних наук, доцент
Волошин Роман Володимирович,
Тернопільський національний
економічний університет,
доцент кафедри менеджменту біоресурсів
і природокористування

Захист відбудеться «21» грудня 2018 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.01 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 301

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розіслано «20» листопада 2018 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. П. Гоголя

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасних умовах інтеграції України у світову та європейську економічну систему проблеми міжнародної конкуренції виходять на перший план. Процес формування конкурентоспроможності України має будуватися на спеціалізації української економіки з виявленням і нарощуванням унікальних конкурентних переваг галузевого рівня.

Основним фактором успіху України в умовах інтеграції стає структурна перебудова зовнішньоекономічного потенціалу країни зі стратегічною орієнтацією на експорт конкурентоспроможної агропродовольчої продукції. Важливою потенційною статтею експортного потенціалу вітчизняного аграрного сектора є продукція зернової галузі, оскільки Україна є одним із провідних світових виробників зерна. Така ситуація вимагає теоретико-методичного і науково-практичного переосмислення соціально-економічної місії зернової галузі та визначення стратегічних орієнтирів щодо формування і реалізації конкурентних переваг продукції зернової галузі. Останні стають підґрунтям конкурентних відносин, що визначають поведінку суб'єктів господарювання у межах національного інституційного середовища та конкурентний статус країни у системі міжнародних координат.

Серед наукових праць, в яких досліджуються теоретичні основи конкуренції, її сучасні форми і динаміка, засади формування і реалізації конкурентних переваг, світове конкурентне середовище необхідно виділити дослідження таких зарубіжних вчених: Г. Азоева, М. Портера, А. Маршалла, Дж. Мілля, Б. Олін, Д. Рікардо, А. Сміта, Ф. Котлера, Р. Фатхутдінова, Й. Шумпетера, Ф. Хайєка, О. Юданова та ін. Серед вітчизняних вчених-економістів зазначені питання висвітлюються в працях Л. Антонюк, Я. Базилюк, М. Маліка, С. Кваши, О. Нужної, Н. Тарнавської, О. Шнипко, О. Школьного, О. Яценко та ін.

Проблеми підвищення конкурентоспроможності продукції і функціонування зернової галузі України знайшли своє відображення у працях П. Саблука, В. Власова, О. Шпичака, В. Галушка, Р. Волошина, О. Нікішиної та ін. Разом з тим, окремі аспекти цієї багатопланової проблеми залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження. Зокрема удосконалення потребує сучасний методичний інструментарій оцінювання конкурентоспроможності і конкурентних переваг продукції зернової галузі. Вирішення проблеми зумовлює необхідність розв'язання ряду завдань: обґрунтування теоретико-методичних засад дослідження і науково-практичних рекомендацій щодо формування стратегічних напрямів створення й утримання конкурентних переваг вітчизняної зернової галузі в умовах інтеграції України.

Таким чином актуальність, теоретична та практична значимість відповідних питань зумовили вибір теми дисертації, визначили її мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України за

темою: «Економічна стратегія АПК України: трансформація пріоритетів і механізмів їх реалізації» (номер державної реєстрації 0113U007551), у якій здобувачем визначено конкурентну позицію України на світовому ринку зерна, здійснено оцінку конкурентних переваг продукції зернової галузі України та запропоновано напрями їх реалізації.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження – теоретико-методичне та практичне обґрунтування наукових засад формування конкурентних переваг продукції зернової галузі України, розроблення пріоритетних напрямів їх реалізації в сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети визначено та вирішено такі завдання:

- систематизувати теоретичні підходи та уточнити сутність ключових категорій дослідження;
- узагальнити теоретичні засади формування конкурентних переваг, їх природу та джерела походження;
- удосконалити методичний інструментарій оцінки конкурентоспроможності та конкурентних переваг;
- дослідити конкурентне середовище світового ринку зерна, визначити його ключові параметри з позиції формування та використання Україною її конкурентних переваг;
- визначити та проаналізувати основні конкурентні переваги продукції зернової галузі України, встановити їх походження та можливості посилення в контексті конкурентної боротьби;
- здійснити порівняльну оцінку конкурентоспроможності окремих видів зерна України та її основних конкурентів;
- здійснити факторний аналіз параметрів, які визначають конкурентоспроможність українського зерна на світових ринках, сформулювати комплекс рекомендацій щодо використання виявлених тенденцій та закономірностей;
- розробити стратегічні напрями забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного зерна.

Об'єкт дослідження – процес формування та реалізації конкурентних переваг продукції зернової галузі України на світовому ринку зерна.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів формування конкурентних переваг продукції зернової галузі та розроблення механізмів їх реалізації в сучасних умовах.

Методи дослідження. Теоретичною і методичною основою досліджень слугували базові положення економічної теорії, аграрної економіки, наукові розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем конкуренції та конкурентоспроможності. Метод ретроспективного аналізу використано під час вивчення еволюції теорій конкурентних переваг різних наукових шкіл, що дозволило їх систематизувати. Для діагностики кількісних та якісних показників кон'юнктури світового ринку зерна, тенденцій розвитку зернової галузі України застосовано економіко-статистичний метод, зокрема такі прийоми: графічний, порівняння, факторний і структурний аналіз. Монографічний метод використано для детального вивчення та узагальнення досвіду окремих господарюючих суб'єктів зернової галузі. У процесі

дослідження стратегічних пріоритетів формування конкурентних переваг зернової галузі застосовано матричні методи, SWOT-, PEST- та SPACE-аналізи. Абстрактно-логічний метод використано для формулювання теоретичних узагальнень та висновків.

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативно-правові акти, що стосуються питань формування та реалізації конкурентної політики, зокрема в зерновій галузі, офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, матеріали Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), Міністерства сільського господарства США, Директиви ЄС з питань якості та безпеки продукції, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених, наукова інформація з всесвітньої комп'ютерної мережі Internet, дані міжнародних і вітчизняних офіційних рейтингових агентств, результати особистих спостережень та розрахунків автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретичних засад та удосконаленні на цій основі методичних і практичних положень щодо формування та реалізації конкурентних переваг продукції зернової галузі України. На захист виносяться наукові результати, що містять елементи наукової новизни, мають практичну цінність і полягають у такому:

удосконалено:

– концептуальні положення методики дослідження конкурентних переваг шляхом систематизації й структуризації наявних підходів та їх інтеграції в межах факторної моделі дослідження. Відповідно до цього, отримано можливість врахування комплексного впливу економічних і просторових факторів, а також конкурентних сил на параметри конкурентоспроможності;

– методичні засади дослідження конкурентних переваг та конкурентоспроможності за рахунок виділення їх основних ознак, що вказують на порівняльний характер конкурентоспроможності, потребу в релевантному середовищі та динамізм. На цій основі систематизовано основні джерела формування конкурентних переваг;

– концептуальні засади стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємств зернової галузі України. За результатами проведеного стратегічного аналізу, із використанням комплексних інструментів – PEST-, SWOT- та SPACE-аналізів, матриць «Привабливість галузі – конкурентна позиція», «Індекс відносних порівняльних переваг – відносна частка ринку» тощо, розроблено стратегічні напрями розвитку зернової галузі України з позиції посилення її конкурентних переваг, які передбачають освоєння нових ринків, зміцнення позицій на існуючих ринках, формування нових ринкових сегментів у межах агресивної маркетингової стратегії;

– методику факторного аналізу параметрів забезпечення конкурентоспроможності українського зерна, за результатами якого визначено об'єктивний перелік сприятливих і стримуючих факторів, а також обґрунтовано основні реакції учасників ринку на їхній вплив. На відміну від існуючих моделей та концепцій, запропоновані заходи враховують комплексний вплив конкурентних сил, масштабів ринків, умов торгівлі та просторові фактори, що

дозволяє із високою долею вірогідності досягати конкурентоспроможності українського зерна на світових ринках;

набули подальшого розвитку:

– теоретичні положення і трактування ключових понять дослідження, відповідно до чого встановлено первинність конкурентних переваг щодо конкурентоспроможності, обґрунтовано багаторівневий характер конкуренції та потребу диференціювати параметри конкурентних переваг відповідного рівня;

– практичні аспекти функціонування підприємств зернової галузі України в ринкових умовах. Зокрема, здійснено аналіз конкурентного середовища світового ринку зерна, ідентифіковано його основних гравців та динамічну позицію кожного з них, встановлено високий рівень олігополізації та концентрації ринку;

– теоретико-практичні розробки та узагальнення щодо аналізу конкурентних переваг зернової продукції, відповідно до чого встановлено основні конкурентні переваги України на світовому ринку зерна, визначено їх рівень, порівнюючи з конкурентами, та обґрунтовано параметри і напрями їх покращення;

– інструментарій оцінки конкурентоспроможності зернової галузі завдяки визначенню та інтерпретації індексів конкурентоспроможності українського зерна та зерна його основних конкурентів, що передбачає врахування таких індексів: порівняльних переваг (RCA), відносної експортної конкурентоспроможності (RXA), відносної залежності від імпорту (RMP), відносних торговельних переваг (RTA) та симетричного індексу виявлення конкурентних переваг (RSCA).

Практичне значення одержаних результатів. Запропоновані в дисертації наукові, методичні та практичні рекомендації щодо напрямів реалізації конкурентних переваг вітчизняного зерна на світовому ринку прийнято до впровадження Міністерством аграрної політики та продовольства України.

Факторну модель забезпечення конкурентоспроможності українського зерна, яка враховує комплексний вплив конкурентних сил, масштабів ринку, умов торгівлі, прийнято до впровадження асоціацією «Український клуб аграрного бізнесу» для використання у процесі прогнозування експортних операцій на ринках окремих країн.

Окремі пропозиції щодо підвищення конкурентоспроможності зерна, зокрема за рахунок поглиблення його переробки, прийнято до впровадження у ПАТ «Миронівський хлібопродукт».

Результати дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі під час викладання дисциплін «Стратегії міжнародного аграрного маркетингу» та «Міжнародна економічна діяльність України» студентам факультету аграрного менеджменту Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею здобувача. Всі наукові результати, що виносяться на захист, отримано

автором самостійно і є її особистим науковим надбанням. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом власних досліджень здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дисертаційного дослідження обговорювалися та доповідалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, менеджмент та фінанси: аналіз тенденцій та перспектив розвитку» (м. Київ, 2015 р.); Міжнародній науковій конференції «Formation of modern economic area: benefits, risks, implementation mechanisms» (м. Тбілісі, Грузинська Республіка, 2016 р.); Міжнародній науковій конференції «Economy and society: modern foundation for human development» (м. Лейпциг, Федеративна Республіка Німеччина, 2016 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Актуальні проблеми наук про життя та природокористування» (м. Київ, 2018 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження опубліковано у 10 наукових працях, з яких 5 статей у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, стаття в іншому науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз даних, та 4 тези наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 255 сторінок. Основний зміст дисертації містить 37 таблиць та 26 рисунків. Список використаних джерел налічує 200 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, сформульовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо їх апробації, окреслено особистий внесок здобувача.

У першому розділі «**Теоретико-методичні підходи до формування та оцінки конкурентних переваг**» висвітлено теоретичні підходи щодо сутності конкурентоспроможності та конкурентних переваг, обґрунтовано джерела їх формування; розглянуто розвиток теорій конкурентоспроможності та конкурентних переваг, еволюцію підходів до оцінювання конкурентоспроможності продукції на галузевому рівні.

На основі узагальнення теоретичних положень конкуренції, систематизовано погляди та розуміння ключових категорій дослідження. Зокрема визначено, що конкурентні переваги виникають у процесі конкурентних відносин і формують конкурентоспроможність, яка виступає одним із ключових ідентифікаторів успішного функціонування в умовах ринку.

Відповідно до авторських визначень, конкурентну перевагу трактовано, як елемент системи конкурентних відносин, що визначає можливість суб'єкта

конкуренції випередити конкурентів і досягти бажаного рівня конкурентоспроможності; конкурентоспроможність визначено, як оцінку здатності суб'єктів одного рівня конкурувати між собою щодо конкретного об'єкта конкуренції у певний момент часу на конкретному ринку з метою задоволення потреб споживача.

Запропоновані визначення відповідають системному підходу, структурують категорії дослідження і можуть застосовуватися з позиції багаторівневості конкуренції щодо товару, підприємства, галузі, країни. Водночас, на різних рівнях значення та вага параметрів конкурентоспроможності диференціюються.

Виділено основні ознаки конкурентоспроможності, які окреслюють її характеристики й обумовлюють вибір методів дослідження. Зокрема, наголошено на відносності, релевантності та динамічності її параметрів і критеріїв. Відповідно до цього, рівень конкурентоспроможності визначається у процесі порівняння з іншими об'єктами та суб'єктами ринку в межах релевантного зовнішнього середовища і має динамічний характер.

Систематизовано методичний апарат формування конкурентних переваг. Досліджено їх природу та здійснено характеристику з позиції факторів забезпечення конкурентоспроможності, що мають внутрішнє (переваги суб'єкта конкуренції щодо витрат виробництва) чи зовнішнє (відмінні якості товару, цінність для покупця) походження. Здійснено структурування джерел походження конкурентних переваг як основи конкурентоспроможності. Відповідно до цього виділено первинні (забезпечуються за рахунок об'єктивних факторів) та вторинні (створюються за рахунок суб'єктивних факторів) конкурентні переваги. Первинні – забезпечуються географічним розташуванням, природно-кліматичними умовами та сировинними ресурсами, вторинні – створюються техніко-технологічним оснащенням, організацією виробництва, компетентністю персоналу тощо. Загалом усі джерела конкурентних переваг формують чотири групи (табл. 1).

Обґрунтовано тісний зв'язок розвитку методичного апарату формування та визначення конкурентних переваг із еволюцією економічної науки. Доведено вплив розвитку теорії конкуренції на формування методів конкурентної боротьби, а також зміну інструментів, джерел та параметрів конкурентоспроможності. На основі цього актуалізовано проблему переходу України від факторних конкурентних переваг, що ґрунтуються на максимальному використанні ресурсного потенціалу, до переваг інноваційно-інвестиційного походження.

Систематизовано методичні підходи до вивчення конкурентоспроможності та конкурентних переваг, на основі чого виділено найбільш дієві методи та інструменти, характерні для галузевого рівня дослідження. Відповідно до цього, обґрунтовано актуальність та охарактеризовано методики, засновані на параметрах міжнародної торгівлі, внутрішньої та зовнішньої цінової ситуації, стану торговельного балансу тощо, як основних для визначення рівня конкурентоспроможності продукції зернової галузі країни. Зокрема, обґрунтовано методику індексних методів, що передбачають

розрахунок таких індексів: порівняльних переваг (RCA), відносної експортної конкурентоспроможності (RXA), відносної залежності від імпорту (RMP), відносних торговельних переваг (RTA) та симетричного індексу виявлення конкурентних переваг (RSCA).

Таблиця 1

**Джерела формування конкурентних переваг
як основи конкурентоспроможності***

Джерело	Критерій	Сутність фактора конкурентної переваги
Природні та екологічні резерви	Географічне положення	Місце розташування, природно-кліматичні умови, територіальні особливості походження продукції
	Ресурсне забезпечення	Доступ до ресурсів, можливість їх комбінації
	Якість та безпека продукції	Сертифікація продукції, контроль якості та безпеки продукції у процесі виробництва, зберігання, транспортування та реалізації
	Природоохоронні заходи	Можливість запровадження екологічного менеджменту, виробництво та реалізація екологічно чистої продукції
Організаційно-економічні резерви	Низькі витрати/ ціна	Встановлення нижчих цін та отримання вищих прибутків виробником (за рахунок зниження виробничих витрат, витрат на збут і маркетинг); економія коштів споживача
	Диференціація товару	Якість товару, його унікальні властивості, що підвищують споживчу цінність
	Ефективне управління	Вища ефективність управління, переваги організаційної структури, краща адаптація до умов зовнішнього середовища, компетентність персоналу
	Організація маркетингу	Більш ефективні, порівнюючи з конкурентами, умови постачання та збуту продукції, розвиток логістики і міжнародного маркетингу
	Можливість імітації	Імітація стратегії створення конкурентних переваг, методів конкуренції та виробництва товарів-аналогів
	Частка ринку	Закріплення конкурентної позиції на ринку, збільшення частки ринку, економія на масштабах виробництва
	Технологічні переваги	Здатність до інновацій у виробництві та продукції, рівень технологічного оснащення, висока фондовіддача
	Сучасні інформаційні системи	Можливість контролю виробничих та управлінських процесів, швидкої реакції на зміну ринкових умов
Інституційні резерви	Державна підтримка	Оптимальне поєднання ринкового та державного регулювання, державна підтримка стратегічних для країни галузей, співпраця бізнесу та державних органів
	Імідж і репутація	Позитивний і сприятливий імідж, репутація країни походження товару, виробника
Соціальні резерви	Кваліфікація працівників	Компетентність у сфері виробництва, зберігання, переробки, просування та реалізації продукції, підвищення продуктивності праці, ефект нагромадження досвіду
	Культура споживання	Формування попиту відповідно до традиційної культури та норм споживання

Примітка. *Побудовано автором на основі власних досліджень

Зважаючи на динамічність та системний характер процесів, пов'язаних із конкурентоспроможністю, методичний апарат доповнено методами стратегічного аналізу, що включають SWOT-, PEST- та SPACE-аналізи, а також матричні моделі – BCG/Дженерал Електрик, МакКінзі та ін.

У другому розділі «**Формування конкурентних переваг продукції зернової галузі України**» здійснено аналіз конкурентного середовища світового ринку зерна, обґрунтовано позиції України на ньому, досліджено особливості формування конкурентних переваг продукції вітчизняної зернової галузі та здійснено їх оцінку.

Встановлено, що основні параметри конкурентного середовища об'єкта дослідження формує світовий зерновий ринок. Здійснено структурування зернового ринку, відповідно до чого виділено його продовольчий та кормовий сегменти, а також обґрунтовано значення України для кожного із них. Визначено та узагальнено головні тенденції розвитку конкурентного середовища на ринках ключових зернових продуктів для нашої країни – пшениці, кукурудзи та ячменю. Зокрема, на кожному із них виявлено позитивну динаміку щодо розмірів ринку, обсягів виробництва, пропозиції, споживання та обсягу перехідних запасів, нестійку тенденцію щодо росту цін, а також постійне збільшення кількості учасників, високий рівень концентрації та олігополістичний характер ринків. Також виявлено ключових експортерів та імпортерів на кожному із ринків та в місці України, виходячи із параметрів виробництва та експорту продукції. Відповідно до цього наголошено на важливому місці нашої країни в системі світового ринку зерна, а також на сировинному характері українського зернового експорту, який є наслідком низького внутрішнього споживання та переробки зерна.

Сформовано конкурентну карту, як інструмент позиціонування учасників зернового ринку, та визначено, що за параметрами розміру ринкової частки та динамікою її зростання, Україна займає одну із найкращих позицій серед усіх учасників. Водночас, наголошено на олігополістичному характері відносин між торговельними партнерами, відповідно до чого близько 90 % міжнародної торгівлі зерном забезпечується 5–7 країнами, між якими й відбувається головна конкурентна боротьба. Окрім того, зазначено, що рівень монополізації і концентрації ринку поступово знижується, а роль України – зростає (табл. 2).

У контексті дослідження факторів забезпечення конкурентоспроможності України на світовому ринку зерна встановлено, що основними конкурентними перевагами зернової галузі України є природна родючість українських чорноземів і сприятливі кліматичні умови, можливість наростити виробництво та експорт зерна, а також можливість підвищення продуктивності галузі за рахунок інновацій. Серед негативних факторів, що впливають на розвиток галузі, варто виділити низький рівень продуктивності у зерновиробництві, слабкі конкурентні позиції на ринку продовольчого зерна та продуктів його переробки, а також загрози кліматичних змін, зростання вартості енергоносіїв і матеріалів, а також посилення політичної нестабільності в регіоні та світі.

Позиції України на світовому ринку зерна*

Показник	Маркетинговий рік				2016/2017 у % до 2013/2014
	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	
Пшениця					
Виробництво пшениці, тис. т:					
- в Україні	22278	24750	27274	26791	120,3
- у світі	715107	728171	735205	750506	104,9
- частка України у світовому виробництві, %	3,1	3,4	3,7	3,6	–
Експорт пшениці, тис. т:					
- Україна	9755	11269	17431	18107	185,6
- світ	162479	161900	172006	182242	112,2
- частка України у світовому експорті, %	6,0	6,8	10,1	10,0	–
Кукурудза					
Виробництво кукурудзи, тис. т:					
- в Україні	39900	28450	23333	27969	90,6
- у світі	996150	1023389	973452	1075229	107,9
- частка України у світовому виробництві, %	3,1	2,8	2,4	2,6	–
Експорт кукурудзи, тис. т:					
- Україна	20004	19661	16595	21334	106,6
- світ	130830	128390	144911	141708	108,3
- частка України у світовому експорті, %	15,3	15,3	11,4	15,0	–
Ячмінь					
Виробництво ячменю, тис. т:					
- в Україні	7561	9450	8751	9874	130,6
- у світі	144313	141714	149643	145961	101,1
- частка України у світовому виробництві, %	5,2	6,7	5,8	6,7	–
Експорт ячменю, тис. т:					
- Україна	3827	4332	4673	5337	139,5
- світ	23922	30094	27587	29573	123,6
- частка України у світовому експорті, %	16,0	14,4	16,9	18,0	–

Примітка. *Розраховано автором на основі даних USDA

Детально досліджено та охарактеризовано цінові та логістичні параметри конкурентних переваг України. Відповідно до цього з'ясовано, що ціна є одним із інструментів підвищення експортного потенціалу галузі, який діє через механізм вирівнювання внутрішніх і зовнішніх цінових параметрів. Водночас, наголошено на непропорційності розподілу прибутків від експорту та цінових втратах, зумовлених низькою ефективністю реалізаційних каналів.

Зважаючи на глобальний характер торгівлі зерном та значну віддаленість центрів споживання від центрів виробництва, встановлено важливість логістики для зернової галузі та проаналізовано її ключові параметри з позиції України. Відповідно до цього, виявлено ряд проблем, які обмежують експортний потенціал нашої країни і полягають у: низькій ефективності системи логістики,

високій собівартості транспортування зерна, значній зношеності транспортної та логістичної інфраструктури, неефективності контролю та неузгодженості стандартів якості зерна.

Досліджуючи конкурентні переваги України на світовому ринку зерна, виявлено достатній рівень їх використання і досягнення високого рівня конкурентоспроможності на ринках пшениці, ячменю та кукурудзи. На основі узагальненої методики розраховано індекси відносних конкурентних переваг зерна пшениці, ячменю та кукурудзи для України та її головних конкурентів – Росії та Європейського Союзу (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняльна характеристика індексів відносних конкурентних переваг окремих видів зерна України, Російської Федерації та Європейського Союзу*

№ з/п	Країна	Рік	Значення індексу					Наявність конкурентно і переваги**
			RCA	RXA	RMP	RTA	RSCA	
Пшениця								
1	Україна	2014	16,390	18,403	0,014	18,390	267,63	+
		2015	24,167	28,100	0,015	28,085	583,04	+
		2016	32,143	42,125	0,027	42,098	1032,2	+
2	Російська Федерація	2014	5,265	4,903	0,129	4,773	26,720	+
		2015	6,012	5,489	0,161	5,328	35,144	+
		2016	7,940	8,140	0,209	7,931	62,044	+
3	Європейський Союз	2014	1,983	1,743	0,212	1,522	2,932	+/-
		2015	1,991	1,820	0,242	1,578	2,964	+/-
		2016	1,998	1,853	0,257	1,596	2,992	+/-
Ячмінь								
1	Україна	2014	36,411	42,836	0,113	42,723	1324,8	+
		2015	41,302	47,749	0,076	47,673	1704,8	+
		2016	26,966	32,815	0,060	32,755	726,16	+
2	Російська Федерація	2014	4,462	4,231	0,322	3,908	18,909	+/-
		2015	7,255	6,552	0,066	6,486	51,635	+
		2016	4,172	4,093	0,256	3,838	16,406	+/-
3	Європейський Союз	2014	2,363	2,081	0,054	2,027	4,583	+/-
		2015	2,911	3,012	0,053	2,959	7,474	+/-
		2016	2,559	2,593	0,057	2,536	5,548	+/-
Кукурудза								
1	Україна	2014	30,813	42,273	3,081	61,073	948,44	+
		2015	43,194	54,646	0,150	52,407	1738,1	+
		2016	39,693	51,473	0,136	51,337	1574,5	+
2	Російська Федерація	2014	0,671	0,825	0,410	0,415	-0,549	-
		2015	0,947	1,023	0,412	0,611	-0,103	-
		2016	1,687	1,741	0,409	1,332	1,846	+/-
3	Європейський Союз	2014	1,011	0,989	0,311	0,678	0,022	+/-
		2015	1,085	0,992	0,273	0,719	0,177	+/-
		2016	0,880	0,812	0,268	0,554	-0,226	-

Примітка. *Розраховано автором на основі даних FAOSTAT та COMTRADE; **1) (+) – стійкі конкурентні переваги; 2) (+/-) – відносні конкурентні переваги; 3) (-) – відсутні конкурентні переваги

У межах вибірки визначено, що українське зерно має найвищі конкурентні переваги, які супроводжуються позитивною динамікою показників конкурентоспроможності. Виявлені конкурентні переваги ґрунтуються на низькому рівні внутрішнього споживання й експортній орієнтації зернової галузі.

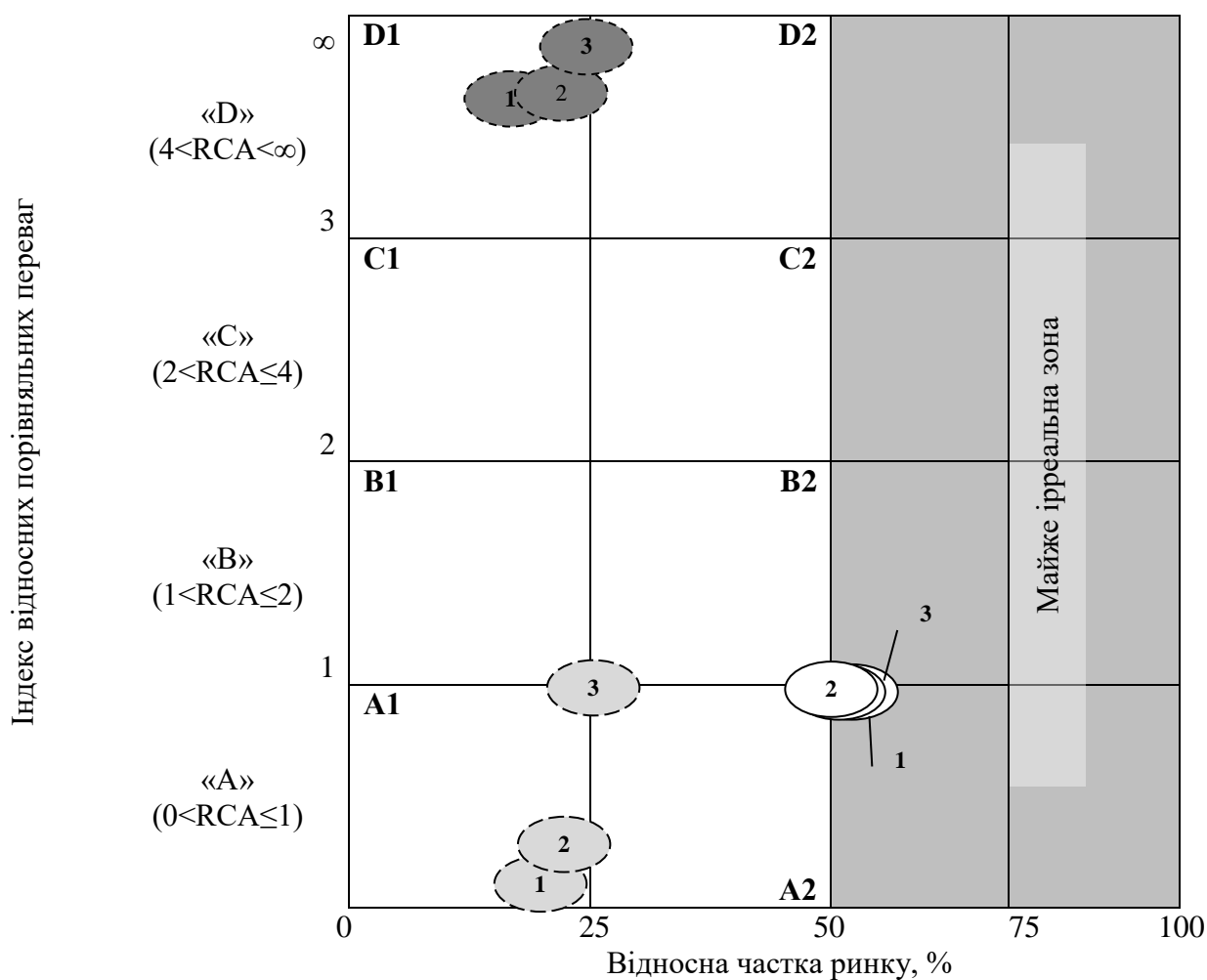
У третьому розділі **«Напрями реалізації конкурентних переваг та підвищення конкурентоспроможності зернової галузі України»** запропоновано стратегічні альтернативи підвищення конкурентоспроможності зерна та посилення конкурентної позиції України на світовому ринку зерна; проведено факторний аналіз параметрів, які визначають конкурентоспроможність українського зерна на світових ринках та сформовано комплекс рекомендацій щодо використання виявлених тенденцій та закономірностей, обґрунтовано пріоритети формування конкурентних переваг суб'єктів господарювання зернової галузі України.

Виявлено, що конкурентні переваги українського зерна є досить нестійкі і суперечливі. Вони дозволяють освоювати найбільш доступні ринки із найнижчими бар'єрами. Для визначення перспектив формування і реалізації конкурентних переваг зернової галузі України проведено стратегічний аналіз. Відповідно до цього відбулася ідентифікація цілей ключових учасників ринку та їх деталізація у формі головних інтересів. Аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування зернової галузі України дозволив окреслити перспективні напрями підвищення конкурентоспроможності українського зерна на світовому ринку.

Детальне дослідження та обґрунтування визначених напрямів здійснено за допомогою матричних методів SPACE-аналізу, матриці Мак-Кінзі «Привабливість галузі – конкурентна позиція України та світовому ринку зерна», матриці І. Ансоффа та матриці BCG «Відносна частка ринку – темп росту ринку». Одними із найбільш комплексних є результати, отримані з допомогою матриці «Індекс відносних порівняльних переваг (RCA) сукупної продукції зернової галузі – відносна частка ринку провідних світових виробників» (рис. 1).

За даними матриці, встановлено, що позиція України передбачає застосування стратегії лідерства, яка може реалізовуватися через збільшення частки ринку і прагнення до якомога більшого його охоплення. Акцентовано на доцільності посилення конкурентних переваг за рахунок пошуку нових споживачів на існуючих ринках та забезпечення нових способів застосування товару, що передбачає недиференційований маркетинг, використання цінової переваги та високого рівня спеціалізації.

Виходячи із позиції конкурентів, відмічено обґрунтованість застосування Росією стратегії зростання зі складовими: формування і підтримка позитивного іміджу, покращення якісних характеристик товару, зусилля щодо витіснення конкурентів на фоні інвестиційної та інноваційної активності. Згідно з цим, наголошено на ймовірному ускладненні конкурентної ситуації для України на ринках Північної Африки, Близького Сходу, Південно-Східної Азії і, частково, Європи.

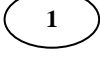
- – Конкурентна позиція Росії;
  - – Конкурентна позиція України;
  - – Конкурентна позиція ЄС.
- Позначення періодів: 1 – 2008–2010 рр.; 2 – 2011–2013 рр.; 3 – 2014–2016 рр.

Рис. 1. Матриця «Індекс відносних порівняльних переваг (RCA) сукупної продукції зернової галузі (пшениці, ячменю та кукурудзи) – відносна частка ринку провідних світових виробників»

Примітка. *Розроблено автором

В цілому, узагальнена позиція інструментів стратегічного аналізу свідчить про доцільність застосування активної маркетингової стратегії, спрямованої на збільшення частки на ключових ринках, освоєння нових ринків у Латинській Америці та Африці, а також посилення своєї конкурентної позиції за рахунок виходу на традиційні для України ринки із продуктами переробки зерна.

З метою посилення аргументації та інструментарію розвитку формування та реалізації конкурентних переваг зернової галузі України розроблено ряд кореляційно-регресійних моделей, покликаних комплексно охарактеризувати перелік та вплив факторів на стан конкурентоспроможності українського зерна на світових ринках.

У результаті аналізу кореляційних зв'язків виявлено, що для трьох основних зернових культур України набір факторів, які обумовлюють рівень їх конкурентоспроможності, суттєво відрізняється як за кількістю, так і за складом. У межах моделі конкурентоспроможності пшениці рівняння регресії набуло вигляду:

$$y_n = -49618 + 48406x_1 + 0,0146x_2 - 664,8x_3 - 0,0678x_4, \quad (1)$$

де y_n – математичне сподівання вартості експорту зерна пшениці Україною на ринки окремих країн; x_1 – індекс простоти торгівлі; x_2 – загальний обсяг імпорту пшениці країною-партнером, тис. т; x_3 – розмір середнього тарифу на імпорт пшениці з України, %; x_4 – вартість імпорту рису як товару-замінника, тис. дол. США.

Загальний вигляд рівняння регресії в межах моделі конкурентоспроможності ячменю:

$$y_y = 1424 + 19099x_1 - 0,09x_2 + 12738x_3 - 0,05x_4, \quad (2)$$

де y_y – математичне сподівання вартості експорту ячменю Україною на ринки окремих країн; x_1 – питома вага імпорту ячменю країною-партнером у загальносвітовому обсязі імпорту, %; x_2 – обсяг експорту зерна головним конкурентом до країни-партнера, тис. т; x_3 – порівняння відстані між Україною і країною-партнером; x_4 – вартість імпорту рису як товару-замінника, тис. дол. США.

У межах моделі конкурентоспроможності кукурудзи рівняння регресії набуло вигляду:

$$y_k = 430272 + 1,2x_1 + 577635,7x_2 - 1,5x_3 - 116,2x_4 - 34557x_5, \quad (3)$$

де y_k – математичне сподівання обсягу експорту кукурудзи Україною на ринки окремих країн; x_1 – чисельність населення країни-імпортера, млн осіб; x_2 – питома вага країни-імпортера в загальному обсязі світового імпорту кукурудзи; x_3 – вартість експорту кукурудзи головним конкурентом на ринки країн-партнерів, млн дол. США; x_4 – географічна відстань між Україною і країною-імпортером, тис. км; x_5 – індекс простоти торгівлі.

На основі отриманих результатів кореляційно-регресійної моделі обґрунтовано концептуальну модель раціональних реакцій на об'єктивний вплив факторів, що формують конкурентоспроможність українського зерна на світових ринках (рис. 2).

Встановлено, що відповідно до наявних параметрів і очікуваних перспектив розвитку світового ринку зерна, стратегічними орієнтирами розвитку зернової галузі України мають бути націленість на посилення експортоорієнтованого вектора діяльності через розвиток внутрішньогосподарських відносин агробізнесу, що забезпечить конкурентоспроможність усіх учасників ринку.

Рис. 2. Концептуальна модель раціональних реакцій на об'єктивний вплив факторів, що формують конкурентоспроможність українського зерна на світових ринках

Примітка. *Розроблено автором

Ключова роль за таких умов відводиться державі, на яку покладається ряд основних функцій, зокрема законотворення і підтримка виробників зерна, формування конкурентної політики в зерновій галузі, розроблення стратегії розвитку галузі та механізмів її реалізації, гармонізація державних і

регуляторних інструментів зерновиробництва та переробки зерна, кадрово-управлінське забезпечення галузі, контроль якісних параметрів виробництва продукції, створення сприятливого організаційно-економічного механізму для розвитку галузі.

ВИСНОВКИ

У дисертації узагальнено теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо формування та реалізації конкурентних переваг продукції зернової галузі України. Результати авторського дослідження дозволяють сформулювати такі висновки та пропозиції:

1. Конкурентна перевага є елементом системи конкурентних відносин. Вона визначає можливість суб'єкта конкуренції випередити конкурентів і досягти конкурентоспроможності. Відповідно до цього, конкурентоспроможність трактується як похідна від конкурентних переваг. Вона виступає оцінкою здатності суб'єктів конкуренції одного рівня змагатися між собою за споживачів шляхом задоволення їх потреб. Конкурентоспроможність є результатом формування і використання конкурентних переваг.

2. Конкурентоспроможність характеризується ознаками відносності, релевантного середовища і динамічності параметрів та критеріїв. Саме тому її вивчення обумовлює потребу дослідження природи, походження та джерел конкурентних переваг. В межах дослідження структуровано джерела формування конкурентних переваг за рівнями (первинні-вторинні) та критеріями формування. Первинні конкурентні переваги забезпечуються за рахунок об'єктивних факторів: географічне розташування країни-виробника, природно-кліматичні умови, сировинні ресурси тощо. Вторинні конкурентні переваги створюються за рахунок суб'єктивних факторів, таких як техніко-технологічне оснащення, організація виробництва, кваліфікація, компетентність та навички персоналу, інформаційне забезпечення, організаційна форма управління, інфраструктурне забезпечення, використання інструментів маркетингу тощо. Розуміння природи формування конкурентної переваги є важливим фактором для впливу на неї.

3. На основі дослідження розвитку теорії конкуренції та конкурентних переваг встановлено еволюційність розвитку й інших пов'язаних категорій, таких як механізм ведення конкурентної боротьби, методи дослідження конкуренції, зокрема їх складності, у процесі розвитку простіші методи замінялися складнішими. Так, для України в зерновій галузі залишається актуальним питання переходу від цінової конкуренції до конкуренції, заснованої на інвестиціях, інноваціях чи кластерах задля досягнення поєднання порівняльних і конкурентних переваг та досягнення вищого рівня конкурентоспроможності.

4. Світовий зерновий ринок формує конкурентне середовище зернової галузі України. Визначення відповідних параметрів засвідчило позитивну динаміку ринку, а також наявність ряду специфічних особливостей, що характеризують його як висококонцентрований олігополістичний ринок, на

якому 5–7 учасників забезпечують експорт близько 90 % продукції. В межах аналізу встановлено важливу роль України на ринку пшениці, кукурудзи та ячменю, а також природу походження її конкурентних переваг, що засновані на низькому рівні внутрішнього споживання і, відповідно, сировинному характері експорту.

5. Українське зерно має високий рівень конкурентоспроможності та позитивну динаміку зовнішньої торгівлі. При цьому, його основними конкурентними перевагами є ціна, що формується за рахунок низького внутрішнього попиту і тому є суттєво нижчою, у порівнянні із конкурентами, та природоресурсний потенціал. До основних проблем, які стримують ріст конкурентоспроможності українського зерна належать занижені експортні ціни та непропорційність розподілу експортних прибутків, посередня якість укупі із завищеними цінами на логістичні послуги, високі інфраструктурні витрати зерноекспортерів, недосконалість стандартів якості зерна та нерозвиненість системи стратегічного зернового маркетингу.

6. Визначено, що українська пшениця, кукурудза та ячмінь володіють найвищим рівнем конкурентних переваг у порівнянні із головними конкурентами – Європейським Союзом та Російською Федерацією. Виявлено, що наявні конкурентні переваги, засновані на низькому рівні внутрішнього споживання і експортній орієнтації зернової галузі. Вони дозволяють освоювати найбільш доступні ринки із найнижчими бар'єрами входу. Проте, такий характер конкурентних переваг має обмежену стійкість перед зовнішніми і внутрішніми загрозами.

7. В результаті формування кореляційно-регресійної моделі обґрунтовано доцільність активізації експортних зусиль на ринках значної місткості, які імпортують зерно із віддалених країн, а також характеризуються високим ступенем ділової співпраці із Україною. При цьому наголошено, що зазначені процеси повинні супроводжуватися переговорами щодо лібералізації торгівлі та зниження митних обмежень для експорту зерна, а також розвитком експортної логістичної інфраструктури та диверсифікації експорту задля пом'якшення негативного впливу конкуренції. На основі опрацювання сили і напрямів впливу факторів моделі на рівень конкурентоспроможності українського зерна, сформовано концептуальну модель раціональних реакцій обумовлених цим впливом. Відповідно до неї, визначено заходи спрямовані на посилення позитивного і пом'якшення негативного впливу.

8. Використання методів стратегічного аналізу дозволило розробити та обґрунтувати набір стратегічних напрямів посилення конкурентної позиції України на світовому ринку зерна. Серед основних – агресивна маркетингова стратегія, спрямована на пошук нових ринків, закріплення та збільшення власної позиції на вже освоєних ринках, а також диверсифікація експортної політики за рахунок збільшення в структурі експорту продукції із високою часткою доданої вартості чи пошуку нових ринків збуту за межами традиційних.

9. Стратегічними орієнтирами розвитку зернової галузі України має бути націленість на експортоорієнтований вектор діяльності через розвиток

агробізнесу, що забезпечить конкурентоспроможність товаровиробників на внутрішньому та світовому ринках. Ключова роль при цьому відводиться державі, на яку покладається ряд основних функцій, таких як законотворення і підтримка виробників зерна, формування конкурентної політики в зерновій галузі, розроблення стратегії розвитку експорту продукції зернової галузі та механізмів її реалізації, гармонізація державних та регуляторних інструментів зерновиробництва та переробки зерна, кадрово-управлінське забезпечення галузі, контроль якісних параметрів виробництва продукції, створення сприятливого організаційно-економічного механізму для розвитку галузі.

СПИСОК ОСНОВНИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

1. Дзяди́кевич О. Я. Еволюція розвитку теорії конкуренції та конкурентних переваг. Інноваційна економіка. 2016. № 5–6 (63). С. 173–178.

2. Дзяди́кевич О. Я., Голомша Н. Є. Перспективи світового ринку зерна. Економіка АПК. 2016. № 8. С. 49–52. *(Здобувачем проаналізовано позиції України у світовому виробництві та експорті зернових культур, обґрунтовано напрями їх зміцнення).*

3. Дзяди́кевич О. Я., Голомша Н. Є. Конкурентні переваги продукції зернової галузі на світовому ринку. Економіка АПК. 2017. № 1 (277). С. 61–66. *(Здобувачем здійснено оцінку конкурентних переваг продукції зернової галузі України та запропоновано напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняного зерна).*

4. Дзяди́кевич О. Я. Конкурентоспроможність українських зернових на світовому ринку. Інноваційна економіка. 2018. № 1–2 (73). С. 168–174.

5. Дзяди́кевич О. Я. Стратегічний аналіз підвищення конкурентоспроможності українського зерна на світовому ринку. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки. 2018. № 5 (13). С. 59–65.

Стаття в іншому науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз даних

6. Дзяди́кевич О. Я., Голомша Н. Є., Липницька Т. А. Мінімізація експортних витрат як напрям підвищення конкурентоспроможності українського зерна. Молодий вчений. 2017. № 9 (49). С. 506–510. *(Здобувачем обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення інфраструктури перевезення зерна).*

Тези наукових доповідей:

7. Дзяди́кевич О. Я. Місце України на світовому ринку зерна. Економіка, менеджмент та фінанси: аналіз тенденцій та перспектив розвитку: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 27–28 листопада 2015 року: тези доповіді. К., 2015. Ч. 1. С. 55–57.

8. Дзяди́кевич О. Я., Голомша Н. Є. Експортний потенціал зернової галузі України. International Scientific Conference Formation of Modern Economic Area: Benefits Risks, Implementation Mechanisms: Conference Proceedings, April 29, 2016. Tbilisi, 2016. P. 38–40. *(Здобувачем розкрито особливості формування експортного потенціалу зернової галузі України).*

9. Дзяди́кевич О. Я., Голомша Н. Є. Напрями підвищення конкурентоспроможності України при експорті зернових. International Scientific Conference Economy and Society: modern foundation for human development: Conference Proceedings, Leipzig, Germany, October 31, 2016. Leipzig, 2016. P. 50–52. *(Здобувачем обґрунтовано напрями вдосконалення інфраструктури експорту зерна з України).*

10. Дзяди́кевич О. Я. Конкурентне середовище на світовому ринку зерна. Актуальні проблеми наук про життя та природокористування: IV Міжнародна конференція молодих вчених, м. Київ, 25–27 квітня 2018 року: тези доповіді. К., 2018. Ч. 2. С. 195–197.

АНОТАЦІЯ

Дзяди́кевич О. Я. Формування та реалізація конкурентних переваг продукції зернової галузі України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018.

У дисертації узагальнено сутність понять «конкурентоспроможність» і «конкурентна перевага», зокрема виділено загальні базові поняття категорій і специфічне їх тлумачення залежно від конкретних об'єктів чи суб'єктів. Здійснено класифікацію теорій конкурентних переваг за методологічним підходом щодо їх формування на основі факторів виробництва, інвестицій, нововведень (інновацій).

Визначено сучасні тенденції розвитку та особливості формування кон'юнктури світового ринку зерна. Проаналізовано конкурентне середовище світового ринку зерна, за допомогою конкурентної карти здійснено позиціонування учасників ринку. Методом PEST-, SWOT- та SPACE-аналізів проведено комплексне оцінювання конкурентної позиції України на світовому ринку зерна та вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на її формування. З використанням індексів конкурентоспроможності здійснено порівняльну оцінку конкурентоспроможності основних видів зерна України та її основних конкурентів (Російської Федерації та Європейського Союзу) й обґрунтовано їх основні конкурентні переваги.

На основі багатфакторної моделі «Індекс відносних порівняльних переваг – відносна частка ринку» обґрунтовано оптимальну конкурентну стратегію. За результатами кореляційно-регресійного аналізу сформовано перелік найбільш вагомих факторів, розроблено пропозиції щодо реакції учасників ринку на об'єктивні умови зовнішньої торгівлі. Розроблено

стратегічні напрями розвитку зернової галузі України з позиції посилення її конкурентних переваг. Отримані в роботі результати дослідження можуть бути використані як складова частина науково-методичної бази для прийняття рішення щодо розвитку зернової галузі на різних рівнях управління економікою.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні переваги, конкурентне середовище, продукція зернової галузі України, індекси конкурентоспроможності, стратегія розвитку експорту продукції зернової галузі України.

АННОТАЦІЯ

Дзядыкевич О. Я. Формирование и реализация конкурентных преимуществ продукции зерновой отрасли Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 «Экономика и управление национальным хозяйством». Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины. Киев, 2018.

В диссертации исследованы теоретические, методические и практические аспекты формирования и реализации конкурентных преимуществ продукции зерновой отрасли Украины в современных условиях.

Обобщенно сущность понятий «конкурентоспособность» и «конкурентное преимущество», в частности выделены общие базовые понятия данных категорий и специфическое толкование их к конкретным объектам или субъектам. Обоснованно взаимосвязь между данными понятиями и их место в теории конкуренции. Систематизированы основные источники формирования конкурентных преимуществ.

Осуществлена классификация теорий конкурентных преимуществ методологическим подходом к их формированию на основе: факторов производства, инвестиций, нововведений (инноваций). Обосновано необходимость трансформировать факторные конкурентные преимущества в преимущества инвестиционно-инновационного характера.

Обобщены методы исследования и оценки конкурентоспособности и конкурентных преимуществ на отраслевом уровне.

Определены современные тенденции развития и особенности формирования конъюнктуры мирового рынка зерна. Проанализирована конкурентная среда мирового рынка зерна, в частности с помощью соответствующих параметров определено динамику развития данного рынка и ряд его специфических особенностей, с помощью конкурентной карты осуществлено позиционирование участников рынка.

Методом PEST-, SWOT- и SPACE-анализов осуществлена комплексная оценка конкурентной позиции Украины на мировом рынке зерна и влияние внутренних и внешних факторов на формирование её конкурентных преимуществ.

С использованием индексов конкурентоспособности: сравнительных преимуществ (RCA), относительной экспортной конкурентоспособности (RXA), относительной зависимости от импорта (RMP), относительных торговых преимуществ (RTA) и симметрического индекса выявления конкурентных преимуществ (RSCA) осуществлена сравнительная оценка конкурентоспособности основных видов зерна Украины и ее основных конкурентов (Российской Федерации и Европейского Союза) и обосновано их основные конкурентные преимущества. Установлено, что конкурентные преимущества отечественного зерна основаны на низком уровне внутреннего потребления и экспортной ориентации зерновой отрасли Украины, что позволяет ей осваивать наиболее доступные рынки. Такой характер конкурентных преимуществ неустойчив к внешним и внутренним угрозам.

На основе многофакторной модели «Индекс относительных сравнительных преимуществ – относительная доля рынка» определено конкурентную позицию Украины и ее основных конкурентов на мировом рынке зерна и обоснованно оптимальную конкурентную стратегию для каждой зоны хозяйствования.

На основе корреляционно-регрессионного анализа, основанного на соединении методологических засад теорий конкуренции и международной торговли, сформирован перечень наиболее весомых факторов обеспечения конкурентоспособности отдельных видов украинского зерна, определены направление и сила их воздействия, а также разработаны предложения по реакции участников рынка на объективные условия внешней торговли. Обоснована необходимость активизации экспортных усилий на рынках значительной ёмкости стран, которые импортируют зерно из отдалённых стран, а также характеризуются высоким уровнем деловой активности с Украиной.

Разработаны стратегические направления усиления конкурентной позиции Украины на мировом рынке зерна, в частности агрессивная маркетинговая стратегия, направленная на поиск новых рынков, укрепления и увеличения собственной доли на освоенных рынках, диверсификация экспортной политики за счёт увеличения в структуре зернового экспорта продукции переработки зерна.

Обоснована стратегия развития экспорта продукции зерновой отрасли Украины, которая включает диверсификацию товарной номенклатуры зернового, диверсификацию рынков сбыта, диверсификацию субъектов экспорта путём увеличения количества отечественных компаний, работающих на внешних рынках и расширения возможностей малых и средних производителей работать на внешних рынках.

Полученные в работе результаты исследования могут быть использованы как составная часть научно-методической базы при принятии решения по развитию зерновой отрасли на разных уровнях управления экономикой.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкурентные преимущества, конкурентная среда, продукция зерновой отрасли Украины, индексы конкурентоспособности, стратегия развития экспорта продукции Украины.

ANNOTATION

Dzyadykevych O. Ya. Formation and realization of competitive advantages of Ukrainian grain industry products. – The Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics in specialty 08.00.03 «Economics and Management of National Economy». National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, 2018.

In the dissertation the essence of the concept's «competitiveness» and «competitive advantage» is generalized, in particular the general basic concepts of these categories and their specific interpretation to specific objects or subjects are highlighted. The classification of theories of competitive advantages according to the methodological approach to their formation is made: on the basis of factors of production, on the basis of investments, on the basis of innovations (innovations).

It is determined modern tendencies of development and features of formation of world grain market conjuncture. The competitive environment of the world grain market is analyzed and it was carried out the market participants' positioning with the help of competitive map. PEST-, SWOT- and SPACE-analyzes conducted a comprehensive assessment of the competitive position of Ukraine on the global grain market and the influence of internal and external factors on its formation. Using the competitiveness indexes, it was made a comparative assessment of the competitiveness of the main types of grain in Ukraine and its main competitors (Russia and the European Union) and their main competitive advantages were substantiated.

Based on the multifactorial model «Relative Comparative Advantage Index – relative market share», an optimal competitive strategy is grounded. On the basis of correlation-regression analysis, a list of the most important factors was formed; the proposals on the reaction of market participants to the objective conditions of foreign trade have been developed.

It was developed the strategic directions of Ukrainian grain industry development from the point of view of strengthening its competitive advantages. The results of the research obtained in the work can be used as an integral part of the scientific and methodological base when making decisions on the grain industry development at different levels of economic management.

Key words: competitiveness, competitive advantages, competitive environment, products of Ukrainian grain industry, competitiveness indices, strategy of export development of Ukrainian grain products.